УДК: 811.11.112 (575.2) (04)

Исраилова Динара Аскаралиевна
филология илимдеринин кандидаты
Базаралиева Гүлайым Керималиевна
ага илимий кызматкер

"УЛУТТУК ДЕМ – ДҮЙНӨЛҮК БИЙИКТИК" УҢГУЖОЛУНУН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫНЫН ЛИНГВОМАДАНИЙ КОДУ

Исраилова Динара Аскаралиевна
кандидат филологических наук
Базаралиева Гулайым Керималиевна
старший научный сотрудник

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОД ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ДОКТРИНЫ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДУХ – МИРОВЫЕ ВЫСОТЫ»

Israilova Dinara Askaralievna,
candidate of philological sciences
Bazaralieva Gulaiym Kerimalievna
senior researcher

LINGUOCULTURAL CODE OF THE MAIN DIRECTIONS OF THE DOCTRINE «NATIONAL SPIRIT - WORLD HEIGHTS»

КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту
Институт языка и литературы НАН КР им.Ч.Айтматова
Institute of Language and Literature NAS KR named after Chyngyz Aitmatov

Аннотация. Бул макалада 2024-жылдын 18-декабрында кабыл алынган "Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик" уңгужолунун негизги багыттарына тилдик талдоо жүргүзүлүп, лингво маданий код катары чечмеленип берилди. Кыргыз эли – тарыхы бай эл. Ошондуктан нечен кылымдык жашоосунда каада-салт, жөрөлгөлөрү менен муундан муунга өзүнүн философия лык ойлорун калтырып келген. Мына ушул ойлор азыркы мезгилде "код" катары илимде да изилденип келүүдө. Тилдик коддун маданият аралык байланыштагы ролу жөнүндө сөз болот.
Негизги сөздөр: тил, улут, маданият, код, белги, салт-санаа, идея, өнүгүү.

Аннотация. В статье представлен лингвистический анализ основных направлений док трины «Национальное вдохновение – мировое совершенство», принятой 18 декабря 2024 года, и ее интерпретация как языкового и культурного кода. Кыргызский народ — народ с богатой историей. Поэтому на протяжении веков они передавали свои философские мысли из поколения в поколение посредством своих традиций и обрядов. Эти идеи в настоящее вре мя изучаются в науке как «коды». Будет обсуждаться роль языкового кода в межкультурной коммуникации.
Ключевые слова: язык, нация, культура, код, знак, традиция, идея, развитие.

Annotation.
tional Inspiration - World Excellence", adopted on December 18, 2024, and its interpretation as a linguistic and cultural code. The Kyrgyz people are a people with a rich history. Therefore, for centu

traditions and rituals. These ideas are currently studied in science as "codes". The role of the linguistic

Key words: language, nation, culture, code, sign, tradition, idea, development.

“Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” уңгужолунун негизги багыттарынын лингвомаданий коду

3000 жылдык тарыхы бар, эгемендүү өлкөнүн ээси болгон кыргыз улуту өзүнүн башынан эмне деген тарыхый окуяларды өткөрсө да, жазылбаган ички мыйзамдын жогорку деңгээлин сактап жашап келген. Улут катары өзүнүн баалуулуктарын кийинки муунга өткөрүп келе жатат. Улуттун баалуулуктары дегенде ошол элдин тили жана маданияты, салт-санаалар жана үрп-адаттары, туулган жерге, мекенге болгон сүйүүсү, элдин меймандостугу, эмгекчилдиги жана элдик өнөрү, адеп-ахлак, руханий баалуулуктары жана билимге, илимге болгон умтулууларын түшүнөбүз. Бул баалуулуктар кыргыз элинин өзүн-өзү сактоосуна, өнүгүүсүнө жана башка элдер менен болгон мамилесине негиз болду.

Тарых элдин алмустактан берки баскан жолун, өткөргөн жашоо-тиричилигин, окуяларын жана азыркы абалын айтса, маданият ошол элдин социалдык мамилелерин нормаларын жана аң-сезимдин зээндүүлүгүн, дүйнө таанымын, жүрүм-турумун, тарбия таалимин, илимин, адабиятын, диний ишенимин руханий маданият айтат. Ал эми тил маселеси – бул чоң геосаясий фактор. Кайсы гана эл болбосун, кайсы гана улут болбосун ошол элдин жаны менен барабар. Тилибизди, тарыхыбызды, маданиятыбызды сөзүбүзгө, макал-лакаптарга, элдик оозек чыгармаларга, “Манасыбызга”, жада калса үрп-адат, нарк-насил, салт-санаабызга катабыз. Жогорудагылардын баарын тил аркылуу билдиребиз. Мына ушул баалуулуктарыбызга Унгужолубузда кайрадан кайрылып отурабыз

“Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” уңгужолунун негизги жети багыты төмөнкүлөр: 1. Таалим-тарбия, илим, билим жана маданият; 2. Айлана-чөйрө; 3. Экономика; 4. Мамлекеттик тил; 5. Социалдык мамилелер; 6. Дене тарбия жана спорт; 7. Дин [1, 14]

Таалим-тарбиянын лингвомаданий коду – бул тилдеги маданияттын жана тарбиянын чагылышы. Ал тилдеги сөздөр, фразеологизмдер, макал-лакаптар жана башка тилдик бирдиктер аркылуу берилет. Мисалы, кыргыз тилинде «ата-эне» түшүнүгү ыйык деп эсептелет. Бул «ата-эне» деген сөздүн өзүндө эле маданияттын жана тарбиянын чагылышы. “Айыл” сөзү – үй-бүлөнүн, туугандыктын белгиси, мал баккан айылдын эли элестелет. Таалим-тарбиянын лингвомаданий кодун изилдөө аркылуу биз маданият жөнүндө көп нерсени биле алабыз. Мисалы: кайсы бир тилде «жакшылык» деген сөз көп кездешсе, анда бул маданиятта жакшылык жогору бааланарын билдирет. Таалим-тарбиянын лингвомаданий коду - бул муундан муунга өтүп келе жаткан маданий баалуулуктарды сактоого жана өнүктүрүүгө жардам берет. Ал тилди билген адамдарга өз маданиятын жакшыраак түшүнүүгө жана башка маданияттар менен баарлашууга мүмкүндүк берет. Илим-билимдин лингвомаданий коду: Илим-билимдин лингвомаданий коду – бул тилдеги илимий жана билим берүүгө байланыштуу түшүнүктөрдү, символдорду жана маанилерди камтыган система. Бул код аркылуу адамдар илим жана билим жөнүндөгү маалыматты бири-бирине жеткиришет, түшүнүп кабыл алышат. Илим-билимдин тилдик жана маданий кодун чагылдырган төмөнкүдөй аспектилер бар: Маанилер жана ассоциациялар код катары колдонулат: Илим жана билим жөнүндөгү түшүнүктөр менен байланышкан маанилер, ассоциациялар жана стереотиптердеги коддор: «илим» деген сөз менен «акыл», «билим», «өнүгүү», «прогресс» деген сөздөр ассоциацияланышы мүмкүн. Тилдик конструкциялар: Илим жана билим жөнүндө маалыматты жеткирүү үчүн колдонулган тилдик конструкциялар, сөз айкаштары жана грамматикалык структуралар: “Тил – бул....” «Илим – бул...», «Билим берүү системасы...», «Технологиянын өнүгүшү...» ж.б. Терминдер жана түшүнүктөр: Илимге жана билимге байланыштуу бардык терминдер, түшүнүктөр жана аныктамалар: “тил”, “адабият”, «физика», «химия», «биология», «математика», «информация», «технология» ж.б. Символдор жана белгилер: Илимде жана билим берүүдө колдонулган символдор, белгилер, формулалар жана графикалык элементтер: математикалык белгилер (+, -, x, /), химиялык элементтердин белгилери (H, O, C), физикалык чоңдуктардын белгилери (m, v, t) ж.б..

Лингвомаданий код аркылуу илим жана билим жөнүндөгү маалымат коомчулукка таратылат, анда сакталат жана муундан муунга өткөрүлүп берилет. Бул код ар бир улуттун жана маданияттын өзүнө гана тиешелүү өзгөчөлүктөрүнө ээ болушу мүмкүн. Маданияттын лингвомаданий коду кайсылар? Бул тилдеги маданияттын маалыматтарын сактоо жана берүү ыкмасы. Маданият түшүнүгүндөгү лингвомаданий коддорго төмөнкүлөр кирет: Тилдик конструкциялар: Тилдеги грам

матикалык түзүлүштөр жана синтаксистик конструкциялар да маданий маалыматтарды жеткире алат. Мисалы: кыргыз тилинде этиштердин колдонулушу жана сүйлөмдүн түзүлүшү маданияттын өзгөчөлүктөрүнө жараша айырмаланышы мүмкүн. кыргыз тилинде этиштердин колдонулушу жана сүйлөмдүн түзүлүшү маданияттын өзгөчөлүктөрүнө жараша айырмаланышы мүмкүн. Бул жерде бир нече мисал келтире кетели: Кыргыз маданиятында улууларды урматтоо жана сылыктык өзгөчө мааниге ээ. Бул этиштердин колдонулушунда да чагылдырылат. Мисалы, улуу кишиге кайрылганда, «сиз» деген сылык форма колдонулат жана этиштер да ошого ылайык өзгөрөт: «Сиз келдиңиз» (сылык форма), «Сен келдиң» (жөнөкөй форма).

Кыргыз коомунда социалдык мамилелер да маанилүү ролду ойнойт. Бул сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана этиштердин колдонулушуна таасир этет. Мисалы: улуу кишиге кайрылганда, анын наамы же дара жасы колдонулуп, этиштер да ошого ылайык өзгөрөт. Социалдык мамилени сактоо үчүн жаш өзгөчөлүгүнө карабастан "сиз" же "силер" деп кайрылууга туура келет. Ошого карата этиш сөздөр да өзгөрүлөт. Кыргыз тилинде макал-лакаптар жана фразеологизмдер кеңири колдонулат. Алар маданияттын баалуулуктарын жана дүйнө таанымын чагылдырат. Бул сөздөрдүн курамында этиштердин өзгөчө колдонулушун көрүүгө болот: «Тил таш жарат» (тилдин күчү жөнүндө макал), «Көзү ачылды» (фразеологизм, бир нерсени түшүнүү дегенди билдирет). Маданияттын лингвомаданий кодун билдирген тилдик бирдиктер: Сөздөр, сөз айкаштары, макал-лакаптар, фразеологизмдер жана башка тилдик бирдиктер белгилүү бир маданияттын өзгөчөлүктөрүн, тарыхын, баалуулуктарын жана дүйнө таанымын чагылдырышы мүмкүн. Мисалы: кыргыз тилиндеги «ата-бабалар» деген сөз айкашы кыргыз элинин ата-бабаларга болгон урматтоосун жана байланышын билдирет. Тилдик жүрүм-турум: Тилди колдонуунун эрежелери жана нормалары, алар кайрылуу формалары, саламдашуу ыкмалары, сүйлөшүү этикети жана башкалар маданияттын өзгөчөлүктөрүн чагылдырат. Мисалы: кыргыз маданиятында улууларды урматтоо жана аларга кайрылуунун өзгөчө формалары бар. Тексттер: Адабий чыгармалар, фольклордук тексттер, тарыхый документтер, диний тексттер жана башка тексттер маданияттын маалыматтарын сактоочу жана берүүчү каражат болуп саналат. Мисалы: «Манас» эпосу кыргыз элинин тарыхын, баалуулуктарын жана дүйнө таанымын чагылдырган маанилүү маданий текст болуп саналат. Лингвомаданий коддор аркылуу маданият муундан муунга өтүп, коомдун биримдигин жана идентүүлүгүн сактоого жардам берет. Лингвомаданий коддорду билүү жана түшүнүү адамдарга башка улуттук маданияттар менен натыйжалуу баарлашууга жана өз ара түшүнүшүүгө көмөктөшөт.

Айлана чөйрө түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Айлана-чөйрө түшүнүгүнүн лингвомаданий коду – бул адамдардын айлана-чөйрөгө болгон мамилесин, баалуулуктарын жана түшүнүктөрүн чагылдырган тилдик жана маданий элементтердин жыйындысы. Бул код аркылуу биз коомдун айлана-чөйрөнү кандай кабыл алаарын, ага кандай маани берерин жана аны менен кандай өз ара аракеттенерин түшүнө алабыз. Бул түшүнүгүнүн лингвомаданий кодунун элементтери төмөнкүлөр: Тил боюнча: Айлана-чөйрө жөнүндө айтылган сөздөр, терминдер, метафоралар жана фразеологизмдер. Мисалы, «табият – эне», «жер – ыйык», «суу – өмүр булагы» сыяктуу сөз айкаштары айлана-чөйрөгө болгон карым-катнашты чагылдырат. Маданият боюнча: Айлана-чөйрө менен байланышкан каада-салттар, ырым-жырымдар, ишенимдер жана баалуулуктар: кыргыздарда «жер эне» түшүнүгү, дарактарга, булактарга болгон ыйык мамиле айлана-чөйрөнүн маанилүүлүгүн көрсөтөт. Фольклордо: айлана-чөйрө жөнүндөгү мифтер, легендалар, жомоктор жана ырлар. Алар аркылуу муундан муунга айлана-чөйрө жөнүндөгү билимдер жана баалуулуктар өткөрүлүп берилет. Искусстводо: айлана-чөйрөнүн сүрөттөлүшү, чагылдырылышы сүрөттөр, ырлар, музыка жана башка искусство түрлөрүндө. Жашоо образы боюнча: айлана-чөйрө менен гармонияда жашоо, табигый ресурстарды сарамжалдуу пайдалануу, айлана-чөйрөгө зыян келтирбөө. Айлана-чөйрө түшүнүгүнүн лингвомаданий коду ар бир элде, ар бир коомдо ар башкача болушу мүмкүн. Бул кодду изилдөө аркылуу биз ар кандай маданияттардын айлана-чөйрөгө болгон мамилесин, алардын баалуулуктарын жана дүйнө таанымын түшүнө алабыз.

Экономика түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Тилдик бирдиктер: Экономикага байланыштуу бардык сөздөр,

терминдер жана сөз айкаштары. Мисалы, «базар», «акча», «киреше», «чыгаша», «инфляция» ж.б. Бул тилдик бирдиктер экономикалык түшүнүктөрдү жана кубулуштарды чагылдырат. **Маданият:** Экономикалык жүрүм-турум жана баалуулуктар коомдун маданиятына тыгыз байланыштуу. Мисалы: акча табуу, байлык топтоо, сарамжалдуулук, кайрымдуулук сыяктуу түшүнүктөр ар бир коомдо ар кандай мааниге ээ болушу мүмкүн. **Тарых:** Экономикалык өнүгүү жана тажрыйба коомдун тарыхында чагылдырылат: экономикалык кризистер, реформалар, соода жолдору жана башка тарыхый окуялар экономикалык түшүнүктөрдүн калыптанышына таасир этет. **Менталитет:** Коомдун менталитети экономикалык жүрүм-турумга жана баалуулуктарга таасир этет: эмгекчилдик, жоопкерчилик, ишкердик сыяктуу сапаттар экономикалык ийгиликтин маанилүү факторлору болуп эсептелет. **Семантикалык талаа:** Экономикалык түшүнүктөр бири-бири менен тыгыз байланышта жана белгилүү бир семантикалык талааны түзөт: «базар» түшүнүгү «товар», «сатуучу», «сатып алуучу», «баа» сыяктуу башка түшүнүктөр менен байланышкан. **Лингвистикалык конструкциялар:** Экономикалык маанини билдирүү үчүн колдонулган тилдик конструкциялар: «акча жасоо», «киреше алуу», «чыгаша тартуу» сыяктуу сөз айкаштары экономикалык иш-аракеттерди билдирет. Экономика түшүнүгүнүн лингвомаданий кодун изилдөө экономикалык ой жүгүртүүнүн жана жүрүм-турумдун өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө жардам берет.

Мамлекеттик тил түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Мамлекеттик тил түшүнүгүнүн лингвомаданий коду төмөнкүлөрдү камтыйт: Улуттук идентүүлүк: Мамлекеттик тил улуттун өзүн-өзү таануусунун, тарыхынын, маданиятынын жана баалуулуктарынын негизги элементи болуп саналат. Мамлекеттүүлүк: Мамлекеттик тил – мамлекеттин эгемендүүлүгүнүн, биримдигинин жана бүтүндүгүнүн символу. Коомдук биримдик: Мамлекеттик тил коомдун бардык мүчөлөрүн бириктирип, жалпы баарлашуу мейкиндигин түзөт. Маданий мурас: Мамлекеттик тил муундан муунга өтүп келген маданий мурастын сакталышын жана өнүгүшүн камсыз кылат. Юридикалык күч: Мамлекеттик тил мыйзамдардын, расмий документтердин жана иш кагаздарынын тили болуп саналат. Билим берүү: Мамлекеттик тил билим берүү системасынын негизги тили болуп, жарандардын сабаттуулугун жана билимдүүлүгүн жогорулатат. Массалык маалымат каражаттары: Мамлекеттик тил массалык маалымат каражаттарынын тили болуп, коомдук пикирди калыптандырууга жана маалымат алмашууга өбөлгө түзөт. Эл аралык байланыш: Мамлекеттик тил эл аралык аренада мамлекеттин жүзү болуп, башка мамлекеттер менен байланыш түзүүгө жардам берет. Мамлекеттик тилдин лингвомаданий коду ар бир өлкөдө ар кандай болушу мүмкүн, бирок жогоруда көрсөтүлгөн элементтер көпчүлүк өлкөлөр үчүн жалпы болуп саналат. Кыргыз Республикасында кыргыз тили мамлекеттик тил болуп саналат. Кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары статусу Кыргызстандын Конституциясына жана «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө» мыйзамы менен бекитилген.

5. Социалдык мамилелер түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар?

Социалдык мамилелер түшүнүгүнүн лингвомаданий коду – бул тилдеги жана маданияттагы социалдык мамилелерди чагылдырган белгилердин, символдордун жана нормалардын жыйындысы. Бул код адамдардын бири-бири менен болгон мамилесин, алардын социалдык ролдорун жана статусун, ошондой эле коомдогу жүрүм-турум эрежелерин аныктайт. Тил: Тил социалдык мамилелерди билдирүүнүн жана чагылдыруунун негизги каражаты болуп саналат. Тилдеги сөздөр, сөз айкаштары жана грамматикалык конструкциялар адамдардын бири-бирине болгон мамилесин, алардын социалдык статусун жана ролдорун көрсөтө алат. Мисалы, кайрылуу формалары, сылыктык сөздөрү жана башкалар. Маданият: Маданият социалдык мамилелердин нормаларын жана эрежелерин аныктайт. Ар бир маданиятта адамдардын бири-бири менен болгон мамилесинин өзүнө мүнөздүү моделдери бар. Бул моделдер тилде, жүрүм-турумда жана башка белгилерде чагылдырылат: саламдашуу, коштошуу, кайрылуу формалары, белек берүү жана башкалар. Белгилер жана символдор: Белгилер жана символдор социалдык мамилелерди билдирүү үчүн колдонулат: кийим, эмблемалар, жаңсоолор жана башкалар. Бул белгилер адамдардын социалдык статусун, ролун жана башка маалыматтарды жеткире алат. Нормалар жана эрежелер: Нормалар жана эрежелер коомдогу социалдык мамилелерди жөнгө салат. Алар адамдардын жүрүм-турумун, алардын бири-бири менен

болгон мамилесин аныктайт. Мисалы, сылыктык эрежелери, этикет жана башкалар. Социалдык мамилелердин лингвомаданий коду ушундай элементтерди камтыйт. Социалдык мамилелердин лингвомаданий кодун билүү адамдарга коомдо ийгиликтүү баарлашууга жана өз ара аракеттенүүгө жардам берет. Бул кодду билбөө социалдык чыр-чатактарга жана түшүнбөстүктөргө алып келиши мүмкүн.

Дене тарбия жана спорт түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Дене тарбия жана спорттун лингвомаданий коду - бул дене тарбия жана спорт жөнүндөгү түшүнүктөрдү, баалуулуктарды жана маанилерди чагылдырган тилдик жана маданий белгилердин жыйындысы. Бул код аркылуу биз дене тарбия жана спорттун коомдогу ордун, анын маданият менен болгон байланышын жана адамдардын жашоосундагы маанисин түшүнө алабыз. Дене тарбия жана спорттун лингвомаданий кодунун элементтери: Аталыштар жана терминдер: Спорттун түрлөрү, көнүгүүлөр, спорттук шаймандар, мелдештер ж.б. Спорттук идиомалар жана метафоралар: «Жеңишке жетүү», «формага келүү», «спорттук рух» ж.б. Спорттук фольклор: Спорт жөнүндө ырлар, жомоктор, анекдоттор. Маданий элементтер: Спорттук баалуулуктар: Ден соолук, күч, чыдамкайлык, командалык иш, атаандаштык, жеңишке умтулуу ж.б. Спорттун салттык көрүнүшү: Мелдештерди өткөрүү, жеңүүчүлөрдү сыйлоо, спорттук кийимдер ж.б. Спорттук символдор: Желектер, эмблемалар, гимндер, спорттук ареналар ж.б. Лингвомаданий коддун мисалдары: «Кыргыз күрөшү» – бул кыргыз элинин улуттук спорттук түрү, ал күч-кубатты жана эрдикти билдирет. «Футбол» – бул дүйнөдөгү эң популярдуу спорттун түрү, ал көптөгөн адамдар үчүн кумирге айланган «Олимпиада оюндары» – бул дүйнөлүк спорттук иш-чара, ал көптөгөн өлкөлөрдүн жана маданий иш-чаралардын уюштуруучуларын бириктирет. Дене тарбия жана спорттун лингвомаданий коду ар бир элдин жана маданияттын өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнө ээ болушу мүмкүн. Мисалы, бир өлкөдө спорттун кайсы бир түрү өзгөчө популярдуу болушу мүмкүн, ал эми башка өлкөдө, тескерисинче, башка спорт түрү көбүрөөк өнүккөн болушу мүмкүн. Дене тарбия жана спорттун лингвомаданий кодун изилдөө бизге спорттун коомдогу ролун, анын маданият менен болгон байланышын жана адамдардын жашоосундагы маанисин тереңирээк түшүнүүгө жардам берет.

7. Дин түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Дин түшүнүгүнүн лингвомаданий кодун изилдөө диний ишенимдерди жана баалуулуктарды түшүнүүгө, ошондой эле ар кандай диндердин ортосундагы диалогду өнүктүрүүгө жардам берет. Бул тилдеги жана маданияттагы диний ишенимдерди, баалуулуктарды жана түшүнүктөрдү билдирген белгилердин, символдордун жана метафоралардын жыйындысы. Бул код аркылуу адамдар дин жөнүндөгү өз ойлорун жана сезимдерин билдиришет, ошондой эле диний тексттерди жана ритуалдарды чечмелешет. Дин түшүнүгүнүн лингвомаданий кодунун төмөнкүдөй мисалдары бар: Тилдеги диний лексика: Кудай, ишеним, күнөө, ыйык, ж.б. сыяктуу сөздөр диний түшүнүктөрдү билдирет. Диний символдор: Крест, жылдыз, ай, ж.б. сыяктуу символдор диний ишенимдерди жана баалуулуктарды билдирет. Диний метафоралар: «Жашоо - бул күрөш», «Кудай - биздин атабыз», ж.б. сыяктуу метафоралар диний түшүнүктөрдү түшүнүктүү жана жеткиликтүү кылат. Диний тексттер: Ыйык Китеп, Куран, Тоорат, ж.б. сыяктуу тексттер диний окууларды жана тарыхты камтыйт. Диний жөрөлгөлөр: намаз окуу, ажылыкка баруу, ж.б. сыяктуу ритуалдар диний ишенимдерди жана баалуулуктарды практикалык түрдө билдирет. Дин түшүнүгүнүн лингвомаданий коду ар бир дин үчүн ар башка болушу мүмкүн: христиан дининде крест жана Ыйык Китеп маанилүү роль ойносо, ислам дининде ай жана Куран маанилүү роль ойнойт.

"Кыргыз жери" түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Кыргыз элинин маданияты, тарыхы жана жашоо образы менен байланышкан тилдик жана маданий белгилердин жыйындысы. Бул код кыргыз тилинде колдонулган сөздөрдө, идиомаларда, макал-лакаптарда, ошондой эле материалдык жана руханий маданияттын элементтеринде чагылдырылат. Бул коддкун негизги элементтери: Географиялык аталыштар: тоолордун, көлдөрдүн, дарыялардын аталыштары кыргыз элинин жерге болгон байланышын жана табият менен болгон мамилесин көрсөтөт. Мисалы: Ала-Тоо, Ысык-Көл, Нарын, Ош сыяктуу аталыштар кыргыз элинин тарыхы жана маданияты менен тыгыз байланышкан. Этнонимдер: «Кыргыз» этнониминин өзү жана аны менен байланышкан башка этнонимдер (мисалы, «кыргыз-казак», «кыргыз-өзбек») кыргыз элинин башка элдер менен болгон мамилесин жана өзүн-

өзү идентификациялоосун көрсөтөт. Тууган дык терминдер: «ата», «эне», «ага», «ини» кыргыз коомчулугунун структурасын жана үй бүлөлүк баалуулуктарын чагылдырат. Бул баалуулук кыргыз жер-суу аталыштары нын аттарында да көп кездешет. Маданият элементтеринин аталыштары: Кыргыздын материалдык жана руханий маданиятынын элементтеринин аталыштары («боз үй», «комуз», «Манас») кыргыз элинин уникал дуу маданиятын жана тарыхын көрсөтөт. Идиомалар жана макал-лакаптар: Кыргыз тилиндеги идиомалар жана макал-лакаптар кыргыз элинин дүйнө таанымын, акылман дыгын жана юморун чагылдырат. Мисалы, «Жер байлыгы – эл байлыгы» “Суу менен жер көгөрөт, эл менен эр көгөрөт” деген макал дар жерге жана сууга болгон кыргыз элинин мамилесин көрсөтөт. Символдор: Кыргыз маданиятындагы символдор кыргыз элинин улуттук иденттүүлүгүн жана баалуулукта рын көрсөтөт: «көк бөрү», «бүркүт», «кыргыз оюулары» Бул элементтердин жыйындысы «Кыргыз жери» түшүнүгүнүн лингвомада ний кодун түзөт жана кыргыз элинин ма даниятын, тарыхын жана дүйнө таанымын түшүнүү үчүн маанилүү ачкыч болуп саналат.

“Кыргыз эли” түшүнүгүнүн лингвомаданий коду кайсылар? Бул код кыргыз элинин уникалдуулугун жана өзгөчөлүгүн аныктоого жардам берет. Кыргыз тилинде жана маданиятында чагылдырылган, элдин дүйнө таанымын, баалуулуктарын жана каа да-салттарын көрсөткөн белгилердин жана символдордун жыйындысы. Элдин тили: Кыргыз тили - бул кыргыз элинин негизги лингвомаданий кодунун өзөгү. Тил аркылуу муундан муунга өтүп келген маалыматтар, баалуулуктар, каада-салттар жана дүйнө таанып сакталат. Фольклору: Эпостор, жо моктор, ырлар, макал-лакаптар жана башка фольклордук чыгармалар кыргыз элинин тарыхын, маданиятын жана менталитетин чагылдырат. Адабияты: Кыргыз жазуучула рынын жана акындарынын чыгармаларын да чагылдырылган улуттук баалуулуктар, каада-салттар жана тарыхый окуялар. Ка ада-салты: Кыргыз элинин үрп-адаттары, майрамдары жана башка салттары улуттук иденттүүлүктү сактоого жана муундан муун га өткөрүүгө жардам берет. Маданият: Кыр гыз элинин музыкасы, бийи, живописи жана башка искусство түрлөрү улуттук маданият тын маанилүү бөлүгү болуп саналат. Улуттук символдор: Кыргыз Республикасынын мам лекеттик желеги, герби жана гимни, ошон дой эле башка улуттук символдор кыргыз элинин биримдигин жана көз карандысыз дыгын билдирет. Ата-бабалардын мурасы: Кыргыз элинин тарыхый жана маданий му растары, археологиялык эстеликтери жана башка материалдык жана руханий баалуу луктары улуттук иденттүүлүктү сактоого жардам берет. Бул элементтердин өз ара бай ланышы жана өз ара аракети кыргыз элинин лингвомаданий кодун түзөт. Бул код кыргыз элинин өзүн-өзү таануусуна, улуттук идент түүлүгүн сактоосуна жана дүйнөлүк мада ний мейкиндикте өз ордун табууга жардам берет.

Элдик маданий коддорду билүү – бул ар бир адам үчүн өтө маанилүү. Анткени, алар биздин иденттүүлүгүбүздү, тарыхыбызды жана маданиятыбызды түшүнүүгө жардам берет. Ошондуктан, ар бир адам өзүнүн эл дик маданий коддорун билүүгө жана аларды баалоого тийиш. [2, 16].

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын “Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” уңгу жолу.
2. Юрков Е. Е. Метафора в аспекте лингвокультурологии, автореферат,Санкт-Петербург,2012